

AFG'ON URUSHI TASVIRLANGAN BITIKLARDA URUSH VA TINCHLIK MUAMMOSINING TASVIRLANISHI ...

(Abdurashid Nurmurodovning “Qon hidi” romani misolida)

Sherbutayeva Maxsuda

TerDu o'zbek adabiyotshunosligi 2-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7978438>

Annotatsiya. O'zbek adabiyotida urush mavzusida yaratilgan asarlar talaygina. Ular orasida afg'on urushi haqidagi bitiklar esa ayniqsa ahamiyatli. Ushbu maqolada afg'on urushi haqidagi asarlarda urush va tinchlik muammosining qo'yilishi, ularga badiiy va falsafiy yondashuv masalasi yoritilgan bo'lib, bu jihatlarni Abdurashid Nurmurodovning “Qon hidi” romani misolida tahlil qilamiz.

Kalit so'zlar: urush, tinchlik, fojia ko'lami, absurd adabiyot, pafos, “begonalashgan avlod” atamasi, xarakter, ruhiyat, tasvir uslubi.

DESCRIPTION OF THE PROBLEM OF WAR AND PEACE IN INSCRIPTIONS DESCRIBING THE AFGHAN WAR...

(In the example of the novel "Smell of Blood" by Abdurashid Nurmurodov)

Abstract. There are many works on the subject of war in Uzbek literature. Among them, the writings about the Afghan war are especially important. In this article, the problem of war and peace, and the artistic and philosophical approach to them are highlighted in the works about the Afghan war.

Key words: war, peace, scale of tragedy, absurd literature, pathos, the term "alienated generation", character, mentality, image style.

ОПИСАНИЕ ПРОБЛЕМЫ ВОЙНЫ И МИРА В НАДПИСЯХ ОПИСЫВАЮЩИХ АФГАНСКУЮ ВОЙНУ...

(На примере романа «Запах крови» Абдурашида Нурмуродова)

Аннотация. В узбекской литературе много произведений на тему войны. Среди них особенно важны сочинения об афганской войне. В данной статье освещаются проблемы войны и мира, художественно-философский подход к ним в произведениях об Афганской войне.

Ключевые слова: война, мир, масштаб трагедии, литература абсурда, пafос, термин «отчужденное поколение», характер, менталитет, стиль изображения.

Urush... bu so'zni eshitishning o'ziyoq kishini sergaklantirib, vujudini titratadi. Shu nomning o'ziyoq kitobxon ruhiyatida asarga nisbatan qandaydir tushunib bo'lmas his-tuyg'uni uyg'otadi. Zero, bu mavzuda yaratilgan asarni shunchaki o'qib bo'lmaydi. Urushning alamli iztiroblarini so'z ko'magi ila tuygan kitobxon ruhiyatida bo'lishi muqarrar evrilishlar asarning qiymatini ham qaysidir ma'noda belgilab bera oladi desak maqsadga muvofiq bo'ladi, nazarimizda.

Urush mavzusida bitilgan asarlar orasida Afg'on urushining dahshatlari, insonlar boshiga solgan turfa ko'rguliklari haqida bitilgan asarlar alohida ahamiyatga ega. Shunday asarlardan biri Abdurashid Nurmurodovning “Qon hidi” romani bo'lib, u qahramonlar xarakteri va o'z tasvirlash uslubi bilan boshqa asarlardan ajralib turadi.

Barchamizga ma'lumki, 1979-yilda boshlanib o'n yil davomida Afg'oniston hududida kishilarning turmushini vayron qilgan, bolalarni yetim qilib, odamlar boshiga og'ir kulfatlarni solgan afg'on urushi 1989-yilga kelibgina nihoyasiga yetadi. Shu o'n yil mobaynida qanchadan-qancha qurbonlar berildi, o'nglab bo'lmas vayronagarchiliklar ichida yaqinlaridan judo bo'lgan insonlar faryodi-yu, ne bo'lganini anglab yetolmay qaltirab turgan murg'ak go'daklarning nolasini esa tavsif etish uchun so'z ham ojiz... Mana shu achchiq qismat egalarining taqdirleri, boshidan kechirgan sinovli daqiqalari, alam iztiroblari aks etgan ushbu roman orqali chin ma'noda afg'on urushi haqidagi haqiqatlar bo'y ko'rsatadi.

“Urush aks ettirilgan asarlarda ko'proq qaysidir tepalikni olish uchun kimlarningdir qurbon bo'lishi, kimningdir ko'ksini o'qqa tutishi, kimningdir qo'rqmasligi-yu, kimningdir qo'rqqoligi ko'rsatilardi. Bunday asarlarda qilichlar jarangi, o'qlar ovozi, pulemyotlar sayrashi, bombalar portlashi, nayzalar sanchilishi tasvirlanardi-yu, urushning, urush odamining ichki qiyofasi yetarli ko'rsatilmadi. Afg'on urushiga bag'ishlangan yangi romanda urush ulkan fojia ekanligi, urushda g'olib bo'lmasligi, eng yomoni, jangchi uchun urush hech qachon tugamasligi nihoyatda ta'sirli va go'zal tasvirlangan.”¹

Abdurashid Nurmurodovning “Qon hidi” romani afg'on urushining butun dahshatlari, azob-uqubatlari, turfa ko'rguliklarini yorqin ko'rsatib bera olgan asarlardan biri hisoblanadi. Bu asar urush mavzusida yaratilgan boshqa asarlardan tubdan farq qiladi. Asarda absurd adabiyot belgilari seziladi. Absurd tushunchasi haqida Albert Eynshteyn : “G'oya avval absurd bo'lib tuyulmasa, demak undan umid yo'q.”² degan bo'lsa, professor Yo'ldosh Solijonov unga quyidagicha yondashadi: “Absurd ta'limoti ma'nisizlik targ'ibotchisi emas, aksincha, hayotni ma'no va mazmun bilan boyitish insonning o'ziga bog'liq ekanligini, buning uchun u umid bilan yashashi, fikr qilishi lozimligini bilib olamiz. Absurd qahramon ma'nisiz hayotni mazmun bilan boyitish uchun qat'iy iroda va yuksak aql-farosat bilan ish tutishi lozim.”³ Bu fikrlardan kelib chiqadiki, absurd ta'limotining asosida ma'nisizlikdan ham mazmun topa olish uchun harakat yotadi.

“Romanda absurdlik asosida yuzaga kelgan Afg'on urushining butun dahshatlari, murakkabligi turfa ko'rinishlari o'z ifodasini topgan. Bu ham bo'lsa, mustaqillik sharofatidir. Agar bunga erishmaganimizda, aslo urushning absurdlik mohiyatini ochib berish, sho'ro askarlarining shafqatsizligi, ahloqsizligi, shuningdek, zobitlarning askarlar qismatiga achinish, yo'qotishdan ko'yinish o'rniga, ulardan daromad yo'lida foydalanish, ya'ni temir tobutda jasad o'rnida boylik va narkotik jo'natishlar xususida sira ham yozib bo'lmasdi, yozgan odamning o'zi baloga qolar edi. Romanda esa bu narsa erkin o'z ifodasini topgan.”⁴

Romanda voqealar syujeti ketma-ketlikda berilmagan, ya'ni asar bosh qahramoni Vohidning urush bilan bog'liq hayoti, o'y-kechinmalari go'yoki vaqt mezoniga amal qilmasdan sodir bo'ladi. Bunda qahramon goho yoshlik davridagi voqealar asnosida yashasa, goho urush sahnalarida ko'rsatiladi, yoki urushdan keyingi hayotida urush asoratlari ila azoblanadi. Bu bilan yozuvchi kitobxonga voqealarni shunchaki chigal holda tasvirlab berishni istamaydi, balki

¹ Қозоқбой Йўлдош. Ёниқ сўз. – Т.:”Янги аср авлоди”, 2006. – 117-б.

² <https://uz.wikipedia.org/wiki/Absurd>

³ Yo'ldosh Solijonov. Sizif va absurd. “Jahon adabiyoti” jurnali, 2010 yil, 1-son.

⁴ Каримов Х. Ўзбек романларининг тараққиёт тамойиллари.- “А.Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси”, 2008. -

Vohidning urush odamiga aylanganidan so'nggi ruhiy o'zgarishlari, yovuzlik changaliga tushib qolishi-yu qon hidiga tashnalik alomatlarini o'quvchi ongiga asta-sekinlik bilan singdirish, qahramonning ruhiy olamini his qilish tuyg'usini shakllantirishni maqsad qiladi, bizningcha.

Urushda qatnashish, dahshatli o'limlarga guvoh bo'lish, unga ko'nikib yashash inson uchun bir fojia bo'lsa, urushdan tirik qaytish, uning xotiralari bilan yashash esa undan ham ulkan fojidadir. Urushdan tirik qaytganlarni ko'rib ko'pchilik havas qiladi, ya'ni shunday qirg'inlardan omon chiqishning o'zi buyuk baxtday tuyuladi. Aslida-chi? Aslida urush ko'rganlar, uning azobini his qilgan kishilar endi avvalgiday tinch, osuda yashay oladimi? Aslo!!! Endi urush odamlarini o'sha mash'um xotiralar tinch qo'ymaydi, har lahza urushning qonli nafasi ularning qismatini ta'qib qilaveradi, o'ldirilgan insonlar o'ng-u tushlariga kirib, o'lim talab qilishadi. Bu ahvolda yashash o'limdan ham battar qiynoqqa soladi kishini. Bunday azoblar ichida yashayotgan insonni tirik deyish mumkinmi? Roman mana shunday azoblar bilan kurashib yashayotgan urush odamlari, ularning turfa fojiali taqdirlari haqida hikoya qiladi.

Asarning nomiyoq kitobxonni mushohadaga chorlaydi. Asarni o'qiy boshlaganingizda dastlab qo'rquv his qilasiz. Minalar portlashi natijasida sochilib ketgan inson a'zolari, chavaqlangan odamlar-u, tanib bo'lmas darajaga kelib qolgan jasadlar... Tasavvur qilganingizdayoq dahshatga tushasiz. Lekin asarni o'qish barobarida urush muhitiga ko'nikib borasiz, o'sha yerlarda siz ham yurganday bo'lasiz, pistirmada turib dushmani kuzatasiz, nigohingiz urush dahshatlariga moslashib boradi, go'yo. Qahramonimiz uchun esa dushmanlarni o'ldirish ularni xo'rlash oddiy holga aylanib qolgan. O'ldirmasang, seni o'ldirishadi. Umrining atigi sanoqli yillarini jangda o'tkazganiga, qaramay uning keyingi hayoti ham urushdan ayro holda bo'lmaydi. Balki, urushning achchiq azoblari bilan hamnafas holda yashashga majbur bo'ladi, u keyingi osuda hayotini endi sira ortiga qaytara olmaydi. Hatto tushlarida ham takror urush janggohlarida qon kechadi. Shuning uchun ham yozuvchi asarga shu nomni berishni joiz hisoblagandir.

Asar bosh qahramoni Vohid birdan yovuz insonga aylanib qolmaydi. U urushga borishga majbur bo'lish barobarida qo'lga qurol oladi va yakunida odam o'ldirish darajasigacha boradi. Bularning hech birini u o'z ixtiyori bilan qilmaydi. Balki u shunday qilishga majbur bo'ladi, chunki agar u o'ldirmasa, uni o'ldirishlari muqarrar edi. Bu urushning azaliy o'zgarmas qonuni edi. Vohid birinchi marta urush dahshatini his qilgan voqea bu mina portlashi oqibatida do'sti Sergeyning parcha bo'lib ketgan tanasi haqida eshitgan xabari bo'ldi-yu, ammo hatto tovuq so'yganda ham yuragi titrab turgan Vohid bu xabarni sovuqqonlik bilan eshitadi va buning uchun o'zini tushuna olmay qiynaladi: *“Shunda...shunda o'zimning borligimni his qilish uchun sochimdan changallab tortdim. Og'riq bor edi, o'zim tirik edim, ammo bag'rimni to'ldirib turgan nimadir meni tashlab ketganday...”*

Uning bag'rini to'ldirgan narsa nima edi? Balki bu mehr-muhabbat, shafqat, rahm kabi tuyg'ulardir. Har ne bo'lganda ham ko'nglida rahm-shafqat bor bo'lgan inson uchun yaqin do'stidan ayrilish, oddiy o'lim emas parcha bo'lib ketgan do'stining topilmay qolgan qo'li haqidagi mash'um xabarni shunchaki tinglash aslo mumkin emas edi. Shuning o'zi aslida ulkan fojining bir ko'rinishi emasmi?!

Romanda muallif urush odamlarining ruhiyati va faqat o'zigagina tegishli bo'lgan olamini o'zgacha tarzda ifoda etadi. Asardagi har bir qahramonning afsus-nadomatleri, armonlari

tasvirlangan kechinmalari esa romanning haqiqiy pafos darajasini belgilab beradi. Natijada kitobxonni bu qismatlar bayoni o'ylashga, iztirob chekishga undaydi.

Vohid keyingi hayoti davomida ham qonli o'tmishidan bir lahza ham ayro tarzda yashay olmaydi va o'sha urush iztiroblarini qayta-qayta tuyib, azoblanadi. Qahramon endi bu yovuzlik changalidan qutula olmaydi, qon hidiga tashna tuyg'ular yana uni talvasaga soladi, yomonlik qilishga undaydi. Pirovardida, u yana odam o'ldirishni, uning uchun yoqimli o'sha "qon hidi"ni tuyishni xohlaydi. Bu tasvirlar orqali muallifning badiiy maqsadi sifatida ezgulikdan ezgulik yaralishi va aksincha yovuzlik yovuzlikni vujudga keltirishini ko'rsatish deb hisoblash mumkin.

Jahon adabiyotining urush mavzusidagi asarlarida "Yo'qolgan avlod" tushunchasi tasvirlangan. Buni tasdig'i sifatida Xeminguey va Remark asarlariga murojaat qilishimiz mumkin. A.Nurmurodov esa bulardan farqli ravishda dahshatli qismat egalarining ruhiyatidagi hissiy evrilish, qilgan gunohlari iskanjasidagi savol-u javoblarning cheksizligi, umuman o'zgalar taqdiriga o'xshamaydigan, faqat o'zlarigina yashaydigan "individual olami" kabilar e'tirofi bilan adabiyot uchun yangi "begonalashgan avlod", "taqdir mahbuslari" kabi atamalarni yuzaga keltirdi. Bu esa o'zbek adabiyoti uchun yangicha tushunchalar bo'lib, faqat urush odamlarigagina tegishli bo'lgan, ayniqsa, urushdan keyingi achchiq qismat egalarining umumlashgan nomi sifatida tushunilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Asardagi Vohidning qora o'tmish iskanjasidagi va zulmat qoplagan kelajak arosatida kechayotgan hayoti u bilan boshqa insonlar o'rtasiga ko'rinmas devor bunyod qilib, ulardan uzoqlashtiradi. Ammo shuni alohida ta'kidlash joizki, ko'nglida zarra yomonlik bo'lmagan inson yuragidagi bu ezgulik umidi uni batamom tark etmaydi. Jumladan, Vohidning yarim tunda yoqimsiz tushdan cho'chib uyg'onganda xayoliga kelgan mudhish xohish uni yana yovuzlik qilishga undaydi va qo'shni kampirni burda-burda qilib tashlash istagi uni vasvasaga soladi. *"Kampir ixlos bilan, xuddi yosh qizaloqday to'lqinlanib gapirar, ko'kish sochi esa quloqlari ustida sakrab-sakrab, uning gaplarini tasdiqlayotganday edi. Men esa miyam g'uvillaganidan hech narsani eshitmasdim. Keyin-keyin tuman qoplagan vujudimdan hovur ko'tarilganday fikrlarim tiniqlasha boshladi. Xayollarim o'tgan kunlarim so'qmoqlaridan boshlab ketdi..."*

Tasvirning aniqligini qarangi, o'zgalar suhbatiga ilhaq sodda kampirning xatti-harakatlari, samimiyati Vohidning vahshiyona istagiga putur yetkazadi va aksincha o'tmish chog'larini yana bir bor xayoldan o'tkazishga undaydi. Shu o'rinda ezgulikdan ezgulik tug'ilishi haqidagi haqiqat yana bir bor o'z tasdig'ini topadi.

Asarda fojialar ko'lami keng tasvirlangan, o'lim sahnalari biroz ko'payib ketganday, nazarimizda. Ammo biror o'rinda bir-biriga o'xshagan qismatlarni, o'limlarni ko'rmaymiz. Chunonchi, hech bir sog' joyi qolmagani holda yashashni istagan Kolya, urushdagi sevgilisini yodga olgani uchun eridan kaltak yeb o'lgan Shirinoy, Surxondaryodan Toshkentga kelib o'qishga kira olmay uyiga bir qop un olib borish umidida arava tortishga majbur bo'lib, maqsadiga yeta olmay halok bo'lgan Tohir, o'qituvchilikdan oila tebrata olmay biznes qilmoqchi bo'lgan Shakar va uning oilasi fojiasi... Bularning har biri tasvirida kitobxonda hissiy emotsionallik yuzaga keladi, bu esa romanning badiiy qiymatini oshirishga xizmat qiladi.

Ma'lumki, yovuzlik qanchalik kuchli bo'lmasin ezgulik oldida mag'lub bo'ladi. Muallif shuning uchun ham ezgulik va yovuzlik kabi bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan tushunchalarni parallel holda tasvirlaydi. Bu orqali yovuzlik ezgulik oldida ko'pincha ojiz bo'lishi yana bir bor dalillanadi. Vohid o'z burchi sabab urushga kirishga va qon to'kishga majbur bo'ladi. Qayta-qayta

qon to'kishlar dastlab uni qo'rquvga solgan, vijdon azobida qiynalishiga sabab bo'lgan bo'lsa, pirovardida u yirtqich hayvon singari vahshiylashib, unda qon hidiga tashnalik hissi uyg'onadi. *“Qon, qip-qizil qon ohangraboday o'ziga sehrlab qo'ygandi. Uning qip-qizil boshidan hech bir ma'no sezmagandek g'ashim kelib, yuzidagi latta-puttani yulib-yulib tashlab, basharasini ko'rgim keldi. Barmoqlarim qon istaganday kaftlarim qichishardi”*

Ezgulik, rahm-shafqat tuyg'usi bilan ulg'aygan, hech bir yomonlik qilishga vijdoni yo'l qo'ymaydigan bunday insonning qon hidiga o'rganib qolishi, ijobiy xislatlar o'rnini zolimlik, beshafqatlik, vahshiylik kabilarning egallashi bu ulkan fojia hisoblanadi. Bunday holatni uning o'zi ham allaqachon his qilgan, ruhiyatida bo'layotgan bunday evrilishlarga ko'nikib ulgurgan edi. Ayniqsa, quyidagi parchada Vohidning bu achchiq qismatga ko'nikishga majburlik iqrori, sof tuyg'ular kishisidan endi zolim insonga aylanib borayotgani yaqqol tasvirlangan: *“Shu yillar ichida, momolarimni ko'rgan bolaligim mendan uzoqlashib borabardi. Yo'q-yo'q, ular uzoqlashmadi. Men ulardan qochib yurdim. Oppoq libos kiygan yoshligim, yuragi oppoq bolaligim qarshisida turishga sabr-bardoshim yetmaydi. Qilgam gunohlarim ikkimiznong oramizga qora parda bo'lib tortildi. Qay bir kun kelib uning qarshisida hisob berishim kerak. Ha-ha, hisob berishim...”*

Ona degan buyuk zot borki, ayniqsa urushga farzandlarini kuzatib, bardoshi sinalayotgan onalar minazi asarda juda ta'sirli tasvir etilgan. Jumladan, o'g'lini urushda yo'qotgan, na o'lik, na tirikligidan bexabar Salomat aya obrazi asarda o'z muhim o'rniga ega. U urush jangog'larida jon olib, jon berayotgan, kechani kecha, kunduzni kunduz demay urush qiynoqlarini his etib yashashga majbur bo'lgan farzand dog'ini ko'rayotgan onalarning timsoli sifatida tasvirlanadi. U o'g'lini izlab charchamaydi. Zero, o'g'lining vafotiga ishongisi kelmas, bunga toqat qilish mushkul edi. Uning nutqidan keltirilgan quyidagi parcha esa yuragi qon onaning alam, iztiroblarini kitobxon ruhiyatiga singdirishga asos bo'la oladi: *“Telebizorda meni bolam haqida gapirganingda bilsang, bolajonim, bo'g'zinga yoshmas, bo'g'zinga armonmas, bo'g'zinga sog'inch tiqildi. Qani endi, nafas ololsam. Yutinaman deyman, yutina olmayman. Yutinishdan qo'rqaman. Sog'inchni yutib bo'lmaydi. Shunday sog'inch bilan o'lsam deyman. Qani endi o'lolsam. O'lolmayman. Jo'rajonimni ko'rmay qanday ham o'laman...”*

Afg'on urushida minglab o'g'lonlar halok bo'lishdi, 37 mimgga yaqini majruh bo'lib qolishdi, uch yuzga yaqin askar bedarak yo'qoldi. Tasavvur qiling, o'sha farzandlar dog'ida qanchalab onalar azob chekishgan, hatto farzand jasadini ham ko'rmay aza ochishga majbur bo'lishgan, goho bu qismatga taslim bo'lmay umrining so'nggi daqiqasigacha farzandlari yo'liga umid bilan ko'z tikishgan. Bu baxtiqaro onalarning umumlashgan siymosi birgina Salomat aya obrazi orqali ochib berilgan.

Romanda muallif voqelar bayoniga hamohang tarzda mushohadaga chorlovchi teran fikrlarni ham ifoda etadiki, bu o'quvchini har gal o'ylashga, fikr yuritishga chorlaydi. Chunonchi, Vohid onasining qabri yoniga kelganda idan quyilib kelayotgan ko'z yoshlarini tiya olmaydi va aftoda ahvolda quyidagi to'xtamga keladi: *“Odamning xayolidan kechgan o'ylariga so'z topolmay qolishi – poklanishdir! Odamning muvozanatsizlikni boshidan kechirgan pallalari – qilgan gunohlariga tavba—tazarrudir! Odamning nigohini oppoq marjonlar pardasi qoplashi – yurakning yig'lashidir! Yurakning kuyishi – sog'inchning, armonning qayta tug'ilishidir.”*

Bularni o'qigan kitobxon beixtiyor fikrlashga, mushohada qilishga kirishadi. Har bir mushohada zamirida ulkan ma'no-mazmun, teran fikrlar zanjiri borki, bunday mantiqiy jumalarni

yoziq uchun kishiga faqat iste'dodning o'zi kamlik qiladi. Buning uchun u falsafadan ham xabardor bo'lishi, shu bilan birga ulkan hayotiy tajribaga ham ega bo'lishi lozim. Zero, falsafiy fikrlar ko'proq hayot tajribasining mahsuli sifatida yuzaga keladi. Asarning tabiiyligining sababi ham muallifning o'sha vaziyatlarni boshidan kechirgani, o'sha mash'um kunlarda u ham yashagani deb hisoblash mumkin. Chunki haqiqiy asar muallifning qalb tug'yonlaridan yaraladi, dunyoga keladi.

A.Nurmurodov ham Afg'on tuprog'ida qon kechib, haqiqiy urush muhitini his qilgan. "Yozuvchi hayotning nogahoniy zarbalarini o'zida, oilasida sinab ko'rgan. Afg'on tuprog'idan nogiron qaytgan yuzlab oilalarning tasavvurga sig'mas dardlarini tinglagan, jangchi onalarning serajin yuzlari, bezovta nigohlariga termulgan. O'sha kunlarni xotirlarkan: "Hammasi onam, hammasi ukam edi" – deydi adib."⁵ Asar qahramonlari taqdirida uning hayotiy kechinmalari qayta bo'y ko'rsatgan. Shu sabablidir balki roman Afg'on urushi haqiqatlarini chin ma'noda ko'rsatib bera olganligi bilan ahamiyatli.

"Qon hidi" romanida nafaqat urush qatnashchilarining kechmishlari, ruhiy holatlari, balki janglardan yiroq bo'lsa-da, uning azoblari bilan yashayotgan, urush jabrini tortayotgan kishilarning his-tuyg'ulari ham ta'sirli ifodalangan. Yagona o'g'li Jo'raning o'limiga ishonolmagan, tushunarsiz nayranglar qilayotgan zobitlarning o'g'lining jasad o'rniga qutini tutqazgan holatda onaning ruhiyatidagi o'ta ta'sirlanish tufayli o'zi sezmaganda holda bir qudratli kuch bilan temir tobutni tishlab tortishi holatini mubolag'a asosida shunday tasvirlaydi: "*Sovuq temir qutining bir chetidan jin holatda tishlab tortdim. Temir yumshoq edi, yumshoq. Uzib oldim, deganimda temirda qizil dog' qoldi. Lablarim tirnaldi degan o'yda qonni tuflab tashladim. Tobut ustiga tishlarim to'kildi.*" Muallifning bunday tasviri orqali onaning ruhiy azoblanishi oldida temirdan yasalgan tobutning ham yumshoq bo'lib tuyulishi o'zgacha holatni yuzaga keltiradi va kitobxonada onaning trans holatini tushunish uchun ko'nikma hosil qiladi.

Asar bosh qahramoni Vohidning Mamarajab bilan bo'lgan suhbatini kishini o'yga todiradi. Urushdan tirik qayta turib, o'zini baxtsiz deya hisoblagan insonning ko'nglidan chiqqan gaplariga esa beixtiyor ko'zingizga yosh keladi: "*Urushdan qaytgandan so'ng biroz yashadim. Lekin qanday, kim bilan yashadim, bilmayman. Ammo bilganlarim nimadir uzluksiz, to'xtovsiz yuragimga sanchilib turishi edi. Sog'man, soppa-sog'man, sog' odamga o'xshayman. Aslida kasalmand, tuzalmas dardga chalinganman. Buning davosini uzoq yillar axtardim. Topolmadim. Hamon izlayman. Qani endi, bir nur yiltirab ko'rinsa. Hamma tomonni zulmat qoplaganday. Ana shu zulmat ichida sarson-sargardon yurgan baxtiqaroman.*

Sen, senga o'xshagan odamlar menga havas qilishi mumkin. Lekin men havas qilgulik odammasman. Meni bu dunyoda faqat suratim bor. Ichim to'kilib, yuragim g'ijimlanib, g'ururim toptalib tamom bo'lgan. Ha, tamom bo'lgan!"

Mana shu alam iztiroblar bilan tunlarni tonglarga ulagan qahramon qismati ko'ngilga og'riq beradi. Urushdan qaytgan qanchadan-qancha shunday qismat egalari taqdiri haqida hikoya qiluvchi ushbu asar Afg'on urushining haqiqiy dahshatlarini kitobxon ruhiyatiga singdira oladigan asar desak mubolag'a bo'lmasa kerak. Asar yakunida muallif tomonidan berilgan quyidagi fikrlar esa chin ma'noda urush odamining qalbdan chiqqan alamli iqrori, bo'gzini kuydirgan haqiqat alangasidir: "*So'nggi paytlarda "Hayotning mazmunsiz yo'lida "yashash" nomli kasallik bilan*

⁵ Islomjon Yoqubov. Badiiy-estetik so'z sehri. Toshkent, 2011, 172-bet

umrguzaronlik qilishdan ne foyda,” degan o’y bot-bot xayolimga keladi. Lekin yashayapman! Ammo bir kun kelib ular bilan uchrashishim tayinligini eslab, ko’ngilda yorug’ umidlar paydo bo’ladi. O’sha “qayg’usiz kun” da uchrashguncha, mendan oldin ketgan do’stlarim!.. ”

Xulosa qilib aytganda, A.Nurmurodovning “Qon hidi” romani Afg’on urushi haqiqatlarini ochib beruvchi, urush odamining alam-iztiroblari, ruhiyatidagi evrilishlarni yorqin ifoda eta olishi bilan harbiy nasrimiz rivojiga ulkan hissa qo’sha ladigan asarlardan biri hisoblanadi.